

EGYHÁZ – IRODALOM – TUDOMÁNY

Kis János
(1770–1846)

Szerkesztette
Fórizs Gergely,
Kertész Botond és
Vaderna Gábor

reciti – Evangélikus Országos Gyűjtemény
Budapest, 2021

A kötet megjelenését támogatta

LENDÜLET

A borítón Kis János arcképe látható,
melyet Johann Niedermann festménye alapján Johann Neidl metszett rézbe.
A portré eredetileg „Kis János’ Versei.
Kiadta Kazinczy Ferencz. I. kötet. Pest 1815.” -ben jelent meg.

© Szerzők, r e c i t i, Evangélikus Országos Gyűjtemény

ISBN 978-615-6255-21-1
Hálózati kiadás ISBN 978-615-6255-22-8
ISSN 2732-2122

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc*
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint
szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A kötetek honlapunkról letölthetők.

Éljen jogaival!

A kiadásért felelős az Evangélikus Országos Gyűjtemény igazgatója
Tördelte és borítóterv Rezesy Szabolcs
Nyomdai kivitelezés Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető Marosi Attila

TÓTH ORSOLYA

Válaszúton (?)

A lelkeszi pálya és a költőszerep viszonya
Kis János levelezésében és önéletrajzi írásában*

„Azt az egyet szerettem volna, ha a' kép alatt a' superintendensé lételről semmi sem állana. Legjobbna tartanám, ha a' tudatlan Publicum semmit sem értene a' Verseknél arról, hogy azok Superintendenstől származnak. De ha már megvan, hadd legyen”¹ – írja Kis János a poétai munkáinak kiadását díszítő arckép feliratáról Kazinczy Ferencnek. Az 1814–15-ben megjelenő, Kazinczyt kiadóként feltűnő poétai munkák a költői életpálya összefoglalását jelentik, s egyben búcsút a költészettől. „Superintendens Kis Úr ezen három kötetben teszi-le mind azt, a' mit versekben dolgozott, 's közre-eresztvén így poetai munkájának teljes gyűjteményét, lelép a fényes pályáról, mellyen húsz esztendő k olta, a nemzeteknek tapsolásai alatt járdallt”² – olvashatjuk a részben Kis instrukciói alapján készült, s Kazinczy által jegyzett előszóban. Tóth Kálmán nyomán azonban jogosan tehetjük fel a kérdést: Vajon milyen pályáról lép le Kis János? Verseket ugyanis később is ír, egyéb irodalmi tevékenységét sem hagyja abba.³ S ha végül nem is következett be a váltás, vajon mi indokolhatta a beharangozott pályafordulatot?

Kazinczy előszava a korábban elkendőzni kívánt szuperintendensi pozíció miatt megnövekedett terheket jelöli meg a búcsú okaként. Ezt természetesen nem tekinthetjük egyfajta „üres kifogásnak”, hiszen többek között éppen Kis levelezéséből tudjuk, hogy milyen kivételes munkabíráásra lehetett szükség ahhoz, hogy

* A szerző a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense.

¹ „Kis János Kazinczy Ferencnek, 1814. Sopron, Június 8.”, in KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára és FÜLÖP Géza, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István, 2675. lev., 11:413–414 (Budapest–Debrecen: Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetemi Kiadó, 1890–2013), 413.

² Kis János, *Versei*, kiad. KAZINCZY Ferenc, I–III. kötet (Pest: Trattner János Tamás, 1814–1815), I:III.

³ TÓTH Kálmán, *Nemzedéki emlékezet és kulturális identitás Kis János superintendens Emlékezései éle-téből című művében*, doktori disszertáció, kézirat (Budapest: ELTE BTK Irodalomtudományi Dok-tori Iskola, 2010).

Kis a lelkészi, illetve később a püspöki pozíció mellett is író maradjon.⁴ Ugyanakkor közzismert, hogy a 18–19. században nem számít ritkaságnak az egyházi és az írói pálya párhuzamos megjelenése. Említhetnénk Révai Miklós, Verseyhy Ferenc, Czuczor Gergely, Virág Benedek vagy később Tompa Mihály példáját.

Kis János kapcsán érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy kedves barátja, Kazinczy is betöltött az egyházon belül világi tisztséget: 1814 és 1818 között a Sátoraljaújhelyi Református Egyházközség főgondnoka volt. Kazinczy felől szemlélve a jelenséget az látszik, hogy a protestáns egyház képviselői számára nemhogy nem ellenjavallt, de kifejezetten kívánatos az írói szerep. A protestáns lelkészeknek ugyanis fontos feladatuk lenne az ifjúság oktatásában: „Rajtunk áll nemesebbé tenni a’ követk[ező] maradékot, csak renyhességünket azzal ne palástolgassuk, hogy az efféle tanácsítások exaltált főnek álmai. És hogy ez megtörténhessék, arra kérném a Fő Tiszt. Superintendentiát hogy populárisabb Iróinkkal ’s Verselőinkkel a’ millyenek a’ Predikátori Kar férffijjai közt sokan vagynak, dolgoztatni olly forma múlattató és oktató könyveket, a’ millyen péld[ául] Késmárki Prof. Genersich Urnak *Wilhelmina* nevű munkája, és Bécsi Pred. Glatz Úrnak Wilhelm’s erstes Lesebuch, Lina’s erstes Lesebuch, Minóna, Idúna, Theone, ’s Bilderbuchja, és a’ mit Német-oroszág igen nagy sokaságban bír, és már Sopr. Pred. és Superint. Kis Urnak ’s az egykori Pataki Prof. Gelei Urnak igyekeztek után mi is kezdünk bírni”⁵ – írja Kazinczy az egyházkerület főgondnokaként. Kis Jánost másutt is pozitív példaként említi, hiszen vallás tanításában véleménye szerint etalonnak számít *A’ Vallástalanságról, ’s a’ Vallásbeli buzgóság’ meghidegülésének okairól, különösen a’ Protestansok között*

⁴ „Kedves Barátom! Megbocsáss, hogy kimondhatatlanul kedves leveledre olly későn, ’s akkor is olly hijánosan felelek. Azon szokásom mellett, melly szerént minden kis írásra, melly hozzám mint Superintendenshez irattatik, akármelly Mesternek is válaszolok, lehetetlen bele nem fáradnom az írásba. Elfogod ezt hinni, ha meggondolod, hogy tsak változtatásért több szállított már meg negyven prédikátornál” – panaszkodik a késlekedésért Kazinczynak. „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, szeptember 11.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2513. lev., 11:49–51, 49. Másutt a hivatali munka és a szülői szerep valamint az irodalmi tevékenység konfliktusáról ír: „A’ mi a’ M. literatúrával való foglalatoskodásomat illeti, az itt nem kevés akadályokat talál. A’ hivatalbéli dolog nem kevés, a’ másféle elvonattatások tsak nem még több időt kívánnak, a’ fíjamra való vigyázás is kötelességem.” „Kis János Döbrentei Gábornak, Sopron, 1810. március 14.”, in Kis János (1770–1846) szuperintendens, *Irodalmi és tudományos levelezése*, kiad. Tóth Kálmán, 154. lev., 73–74 (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021), 74.

⁵ A részletet az autográf kézirat alapján közlöm: Kazinczy Ferencnek Vélekedése az alsóbb Iskolák Organisatiója dolgában a. Fő. Tiszt. Tiszamelléki Superintendencia Szinben Octób. 8-dikán tartott közgyűlésének parancsolatjára Széphalom. Február. 14.d. 1816., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár (MTA KIK, Kt), M. Irod. Lev. 4r. 121.

című értekezése.⁶ Az egyház és az oktatás szoros kapcsolata érthetővé teszi, hogy Kis „tudós híre” miért lehetett imponáló a környezete számára.⁷

Mi a helyzet azonban a költészettel? Kazinczy előszava azt hangsúlyozza, hogy sem lelkészi pálya, sem a superintendensi státusz nem zárja ki a költői tevékenységet, s e szempontból erős érv az általa emlegetett Johann Gottfried Herder és Georg Heinrich Götze példája. VADERNA Gábor költészettörténeti monográfiájából azonban azt is tudjuk, hogy az úgynevezett verselő egyháziak a 18–19. század fordulóján (Edoardo Grendi szóhasználatával élve) „kivételesen normális helyzetben” találták magukat, annyi megszorítással, hogy azon kevesek, akik megkísérelték, hogy nyilvános irodalmi pályára lépjenek, többnyire olyan társadalmi vízióval is rendelkeztek, melynek szerves része volt a költészet, vagyis önnön kivételességüket maguk rendszerint normálisként látták vagy láttatták.⁸ VADERNA ugyanakkor több példát is említ a társadalmi státusz és a költő-szerep között létrejövő feszültségről. Ezek egyike Czuczor Gergelyé, aki szerzetes létére szakállt viselt és kaszinóba járt, sőt szerelmes népdalokat költött, melynek következtében a pannonhalmi főapát kénytelen volt hazarendelni pesti kiküldöttjét.⁹ VADERNA meggyőző érvelése alapján Kis János életútja és életműve ebből a szempontból inkább ellenpéldának látszik, amelyben az egyházi és költői pálya mintegy egymás mellé simul.¹⁰ Úgy tűnik azonban, hogy a Kis-versek kiadása körül kibontakozó párbeszéd, az ezzel kapcsolatos levelezés és Kis önéletírása ebben az esetben is felhívja a figyelmet a papi státusz és költőszerep közötti feszültségre. Az egymás mellé simuló lelkészi és költőpálya felmutatása komoly retorikai teljesítmény, melynek háttérben jól érzékelhető a szerepkonfliktus. Ennek egyik nyilvánvaló forrása az, amit Czuczornál is láttunk: a papi pozíció szempontjából van olyan költői téma és műfaj, amely magyarázatra szorul. Kis János ezért kéri arra Kazinczyt, hogy az előszóban a „szerelmes énekekre nézve” mentse majd ki a „Predikátort és a Superintendenst.”¹¹ Mindez a mai olvasó számára sem

⁶ Kis János, *A' Vallástalanságról, 's a' Vallásbeli buzgóság' meghidegülésének okairól, különösen a' Protestansok között* (Sopron: Sziesz Maradéki' Betüivel, 1815).

⁷ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Kővágó-Örs, 1802. június 19.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 525. lev., 2:481–482, 482.

⁸ VADERNA Gábor, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben* (Budapest: Universitas Kiadó, 2017), 323.

⁹ Uo., 324. A történetről részletesen: ZOLTVÁNY Irén, „Czuczor Gergely élete”, in Czuczor Gergely, *Összes költői művei*, kiad. ZOLTVÁNY Irén, I–II. kötet, I:3–98 (Budapest: Franklin-társulat, 1899), 35–55; KOLTAI Virgil, *Czuczor Gergely élete és munkái* (Budapest: Kilian Frigyes könyvkereskedése, 1885), 28–48.

¹⁰ VADERNA, *A költészet...*, 324.

¹¹ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1814. szeptember 21.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2741. lev., 12:105–107, 106.

szorul különösebb magyarázatra: a szerelmi líra morális szempontból lehet kifogá-
solható egy lelkész, illetve egy egyházi vezető számára. (Természetesen másként je-
lenhetett ez meg az egri papneveldeből kikerülő Dayka Gábor, a szerzetes Czuczor
vagy egy evangélikus lelkész esetében.) Ám ahhoz, hogy egy verseskötet kapcsán
ebből konfliktus származzon, meghatározott olvasásmód is szükséges: az empiri-
kus szerző és versekben megjelenő lírai alany bizonyos mértékű azonosítására van
szükség. Kisnek a szerelmes versekre vonatkozó szabadkozása azt mutatja, hogy
ebből a szempontból rendkívül előrelátó volt, pontosabban a visszaemlékezések
alapján azt feltételezhetjük, hogy volt már rossz tapasztalata. Itt említi ugyanis ifjú-
kori példaképe, Nagy János „tudós exjezsuita” történetét: „Irántai hajlandóságom
egy pár esztendő múlva még nagyobb mértékben nevedett az által, hogy *Nyájas
muza* című versei ellen, melyekben szerelmes dalok is fordulnak elő, Szeicz Leo,
kinek jellemzését Kazinczy Orpheusában találhatni, egy röpiratot ily mottóval bo-
csátott ki: ecce tibi Nagy János, mocskos száju plébános” – idézi fel Kis az esemé-
nyeket.¹² De vajon tényleg csak a szerelmes énekek jelentettek problémát a lelkészi
pálya és a superintendensi pozíció szempontjából Kis János költői műveiben?

SZEREP(EK) ÉS SZEREPKONFLIKTUS(OK)

A továbbiakban a szociológiai és a szociálpszichológiai szerep és szerepkonfliktus
fogalma felől próbálom értelmezni Kis Jánosnak a saját költői tevékenységével kap-
csolatos önvédelmi gesztusát. Ezt egyrészt annak reményében teszem, hogy „*lát-
hatóvá válik így*”, ami „nem válna *így láthatóvá* másként”,¹³ másrészt a szerepelmélet
segítségével túlléphetünk az egységes individuum elvárásából táplálkozó etikai di-
menzió. A szerepelmélet szempontjából ugyanis evidenciának számít, hogy egy-
egy embernek annyi különböző társadalmi énje van, ahány különböző embercso-
port létezik, amelynek a véleménye érdekl, s különböző szerepeinkben másként
mutatkozunk meg.¹⁴

¹² Kis János Superintendens, *Emlékezései életéből: Maga által feljegyezve: Első közlemény: Nevendék-
ségét, professzorságát és predikátorságát tárgyazó emlékezések* (Sopron: Özvegy Kulcsárné, 1845),
63; Kis János superintendens, *Emlékezései életéből: Maga által feljegyezve*, Második kiadás, kiad.
H. Á., Olcsó könyvtár (Budapest: Franklin-társulat, 1890), 84.

¹³ SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*
(Budapest: Universitas Kiadó, 2005), 21.

¹⁴ Erving GOFFMAN, *Az én bemutatása a mindennapi életben*, ford. BERÉNYI Gábor (Budapest: Thalassa
Alapítvány – Pólya Kiadó, 1999), 48.

A szerepfogalom ugyanakkor átfogó, komplex elemző kategória. Wessely Anna meghatározását idézve a szociológiában szerepnek nevezik a valamilyen személyközi viszonyban vagy intézményesen meghatározott pozícióban lévő egyén viselkedésével és tetteivel szemben támasztott várakozások rendezett együttesét.¹⁵ Amikor az írószerep és lelkészi pálya fogalmát használom, akkor azokat a szociálpszichológiában használatos *foglalkozási szerepként* kezelem. A történetileg változó foglalkozási szerepek (a rátermettségen és a mesterségbeli fogások ismeretén alapuló gyakorlaton túl) az adott mesterséget űzők külső megjelenésére, jellegzetes szokásaira, életvitelére, személyiségjegyeire vonatkozó bevett elképzelések alapján többféle viselkedésbeli elemet is tartalmazhatnak.¹⁶

Kis szerepértelmezése szempontjából úgy tűnik, hogy az azonos foglalkozási szerepen belüli *pozícióváltásnak* is jelentősége van. Kis lelkész és később egyházi vezető, illetve író és költő is. Bár a pap és a superintendens is úgynevezett megszentelt státusú személy, az utóbbira fokozottan érvényesek lehetnek az egyház által elvárt etikai, viselkedésbeli normák, különösen a Kis által emlegetett feddhetetlenség.¹⁷ Kisnek a versek kiadása kapcsán felidézett félelmei arra utalnak, hogy míg a lelkész és az írószerep viszonylag békésen megfér egymással, addig a költő és a superintendens egymáshoz rendelése konfliktusos. Az eltérő szerepekhez fűződő eltérő szerepelőírások ütközéséből származó feszültség a szerepkonfliktus egyik jól ismert variánsa.¹⁸

Mivel a szerepekhez kapcsolódó elvárások koronként, kultúránként vagy akár csoportonként változnak, ezért nagyon röviden arra is érdemes kitérnünk, hogy milyen értelemben tekinthetünk foglalkozási szerepként vagy egyáltalán foglalkozásként az íróra vagy a lelkészre a 19. század első harmadában. Kis János életútjának első szakasza azt mutatja, hogy a kétféle pálya sokáig nem válik el egymástól. Kis jobbágyi sorból származott, s kiváló képességeinek köszönhetően kerül a Soproni Evangélikus Líceumba. A kor szokása szerint az iskolai gyakorlatok, illetve a többek között általa alapított önképzőkörben végzett munka során ismerkedik meg a költészettel. Ez néhány elemében különbözött a református iskolákban például a Sárospatakon folyó oktatástól, így nem csoda, hogy a soproni líceum a maga kultúráközvető szerepével, művészetfelfogásával Kazinczy nagyrabecsülését

¹⁵ WESSELY Anna, „Művész-szerepek”, *Korunk* 3.21, 5. sz. (2010): 7–15, 7.

¹⁶ Uo.

¹⁷ KIS, *Emlékezései...*, (1890), 636.

¹⁸ LÁSZLÓ János, „Szerep és szerepelmélet: A szerepfogalom határai és a külső szerepkonfliktusok”, *Világosság* 17, 1. sz. (1976): 11–18, 14.

is kivívta: „Minden kétségen kívül vagy az, hogy a’ Lutheranusok Oskoláiból jönnek-ki azok az Ifjak, a’ kik Aesthesisel dicsekedhetnek [...] a’ Német Írók Munkáinak ismeretségét tehetitek magatokévá, mellyek nélkül haszontalan igyekezik valaki hazai Literaturánkat boldogítani [...] Ti Lutheránusok, gyermekiségtek’ első esztendei ólta olvassátok Gellertet, Rabenert, Wielandot, Hagedornt, érzitek hogy nem névnapki köszöntés az igaz poezis; muzsikát és festést tanúlgattok, a’ Városi lakás által kényes ízlésre szoktattatik ízlésetek” – írja Kisnek.¹⁹ A költői és a papi pálya összefonódása szempontjából jelentőségteljes, hogy Kis a költői tehetségének köszönhető adományokból finanszírozta a jenai és göttingai tanulmányainak költségeit,²⁰ amely megalapozta a későbbi lelkészi pálya lehetőségét.²¹ Az út tipikusnak tekinthető: egy ideig házinevelő, majd a győri evangélikus iskolában tanár, végül lelkészi pályára lép.²² Önéletrajzi írásából azonban úgy tudjuk, hogy nem könnyen szánja el magát a döntésre. Világnézeti krízisének ekkor már túl van, ám a katolikus egyház képviselőivel szemben várható súrlódás, illetve a protestáns prédikátorok némelyikének társasága meggondolásra készíti.²³ Végül 1796 márciusában szentelik pappá, 1812-ben pedig megválasztják a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület superintendensévé, s ezt a feladatot egészen 1846-ban bekövetkezett haláláig ellátta. Kis példájából az is látható, hogy míg a papi pálya szempontjából létezik egyfajta előírt képzés, rendszerezett tudás, illetve az egyházi karrier az egyházi szervezet által szabályozott kereteken belül képzelhető el, addig az írói pályán természetesen nincs ilyen.²⁴ Sőt, ahogyan Kazinczy Kisnek szóló leveléből látszik,

¹⁹ „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, h. n., d. n.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 424. lev., 2:296–300, 297.

²⁰ Lásd erről az önéletrajzi *Albizálásom* című fejezetét: KIS, *Emlékezései...*, (1845), 69–99; KIS, *Emlékezései...*, (1890), 89–124.

²¹ VADERNA Gábor, „Egyházi karrier és társadalmi mobilitás a 18–19. század fordulóján: Johann Ladislaus Pyrker és Kis János példája”, *Egyháztörténeti Szemle* 19, 4. sz. (2018): 22–38, 31–32.

²² A házitanítói és a tanári pálya megszokott lépcsőfokai voltak a lelkészi karriernek. Lásd például Kis kortársai közül Artner Vilmos Leopold (1767–1845) vagy Halasy Mihály példáját (1769–?). KERTÉSZ Botond, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM): Proszopográfiai rész: IV: Dunántúli Egyházkerület (1783–1920)* (Budapest: MEDIT, 2013), 11, 219. Köszönöm Kertész Botondnak, hogy felhívta rá a figyelmemet.

²³ KIS, *Emlékezései...*, (1845), 154–155; KIS, *Emlékezései...*, (1890), 188–189.

²⁴ Az utóbbi évtizedben több monográfia és tanulmány is foglalkozott a professzionalizáció folyamatával, valamint az irodalmár hivatás társadalomtörténetével. Például VÁRI András, „Félprofil, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat útjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában”, *Korall* 11 (2010): 151–178; T. SZABÓ Levente, „A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete”, *Korunk* 3.19, 5. sz. (2008): 104–115; ZABÁN Márta, *Salamon Ferenc szakmai életútja: Hivatástörténeti esettanulmány* (Cluj-Napoca: Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2014).

az írói pálya esetében inkább az eltávolodás volt kívánatos a latin nyelvű elokvenciát tanító és az antik auktorok imitációjára épülő iskolai gyakorlattól, s ez egyfajta önképzés keretein belül sajátítható el. Míg a Soproni Evangélikus Líceumban – ahogyan Kis írja – a „magánszorgalom divatozása” közösséget teremt, s a „soproni kis magyar társaság”²⁵ megalapításához vezet, addig Kazinczy esetében az önképzés a sárospataki években magányos próbálkozás marad.²⁶ A nyelv és az irodalom Kazinczy számára később specializálódó entitássá vált, amelyről más diszciplínák művelői már egyre kevésbé tehettek érvényes kijelentéseket. Rendszeressé váló polémiáiban ő maga sok esztendei stúdiumaira hivatkozva tartja fenn magának az ítéletalkotás jogát esztétikai-nyelvészeti kérdésekben, ezért gyakorta utasítja „kaptára a csizmadiát”,²⁷ és azt sem tartja szerencsésnek, ha a „birkózó a futók között” indul.²⁸ Az író-szerep önállósulását mutatja, hogy Kazinczy önéletrajzi írásaiban messze maga mögé utasítja a társadalmi státushoz köthető szerepeket, például a birtokos-gazdálkodó szerepkörét. Kazinczy és Kis János szempontjából is érdemes ellenpéldaként megemlíteni Gyöngyössi János önéletrajzát, aki – Keszeg Anna megállapítása szerint – hallgat a poétai munkáiról, s ehelyett lelkesítő tevékenységéről beszél. Gyöngyössi esetében ezért célszerű a státusz és a szerepkör elválasztását bevezetni, amelyben a társadalmi státuszhoz kapcsolódik a lelkesítő feladatkör, amely azt a cselekvési területet fedi le, amely a társadalmi ágens megélhetéséhez kapcsolódik, s ezzel önértékelésének központi eleme lesz. Szerepkörnek viszont azokat a tevékenységi formákat érdemes tekinteni, amelyek időlegesen jelen vannak Gyöngyössi hétköznapijaiban, de nem válnak az élettörténet megítélésének kulcsmomentumává. Gyöngyössinél tehát a költői szerepkör ugyanazon a szinten van, mint a például a szőlősgazdáé, a családapáé vagy a férjé.²⁹ Kazinczyhoz szóló leveleiből az látszik, hogy Gyöngyössi elsősorban lelkesítőként határozza meg magát a literátorokkal szemben.³⁰ Kis leveleiben ugyanebben a közegben ennek a

²⁵ KIS, *Emlékezései...*, (1845), 51–52; KIS, *Emlékezései...*, (1890), 67–68.

²⁶ Erre utalnak például Kazinczy görög nyelvi stúdiumai. KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, Kazinczy Ferenc munkái (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009), 480–483.

²⁷ „Kazinczy Ferenc Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1806. október 31.,” in KAZINCZY, *Levelezése*, 1027. lev., 4:386–389, 389.

²⁸ „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Érsemlyén, 1805. július 20.,” in KAZINCZY, *Levelezése*, 790. lev., 3:393–395, 393–394.

²⁹ KESZEG Anna, *Gyöngyössi János: Szövegek és kontextusok*, Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó, 2011), 30–31.

³⁰ „Gyöngyössi János Kazinczy Ferencnek, Újtorda, 1816. október 31.,” in KAZINCZY, *Levelezése*, 3311. lev., 14:400–411; „Gyöngyössi János Kazinczy Ferencnek, Újtorda, 1816. december 15.,” in *uo.*, 3343. lev., 14:473–478; KESZEG, *Gyöngyössi János...*, 31.

fordítottját tapasztalhatjuk: ő maga is elválasztja egymástól a papi és az írószerepet, de az utóbbi javára. Egyik Aranka Györgyhöz címzett levelének zárlatában például azt hangsúlyozza, hogy „ezt a levelet nem a predikátor, hanem a Músákat szerető Kis írta, nem is a consiliárius, hanem a Músáktól szeretett Arankához.”³¹ Kazinczynak pedig nemesdömölki prédikátorsága kapcsán arról ír, hogy „eddig egy voltam a’ legszerentséesebb Prédikátorok közzül, a’ mit annál inkább lehet tsudálni, minthogy a’ fekete ruhán és a’ Tanítói tulajdonságokon kívül semmi papság sintszen bennem.”³² Az én megjelenítésének ez a formája arra utal, hogy Kis számára a személyes homlokzat³³ elemei (a poszthoz tartozó ruházat) és a tanító attitűd feleltethető meg a papi hivatáshoz kapcsolható elvárásoknak. Mindez Erving Goffman definíciója alapján szereptávoításként is értelmezhető: Kis részben megfelel ugyan a papi szerephez kötődő normának, de közben mégsem rendeli alá énjét teljesen a szerepnek.³⁴ Az idézett részletben ugyanakkor a belső szerepkonfliktus³⁵ nyomai is fellelhetők, mely szerint a papi pálya szerepkövetelményei nem felelnek meg teljes mértékben a személyiségjegyeknek. Később arra is találunk utalásokat, hogy az egyházi szerephez kötődő hivatali munka Kis számára egyre nagyobb lelki terhet jelent, s fel kell adnia a tudományokra koncentrált szabad élet vágyálmát.³⁶

Bizonyára az sem véletlen, hogy a szereptávoítás jelensége éppen az írószerep reprezentatív képviselőjéhez, Kazinczyhoz szóló levélben bukkan fel, akinek (már csak a Kis életében betöltött emocionális jelentősége miatt is) fontos funkciója

³¹ „Kis János Aranka Györgynek, Nagy-Baráti, 1797. június 30.”, in Kis, *Irodalmi...*, 11. lev., 19–20, 20.

³² „Kis János Kazinczy Ferencnek, Kővágó-Örs, 1802. június 19.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 525. lev., 2:481–482, 481.

³³ GOFFMAN, *Az én bemutatása...*, 30.

³⁴ Erving GOFFMAN, *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*, ford. HABERMANN M Gusztáv (Budapest: Gondolat Kiadó, 1981), 38–45. Goffman megközelítésének újdonságáról lásd SOMLAI Péter, „Szerepelméletek útjai és állomásai”, in *Polihiória: Tanulmányok és köszöntők Buda Béla 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BAGDY Emőke, DEMETROVICS Zsolt és PILLING János, 153–162 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009), 157.

³⁵ LÁSZLÓ János, „Szerepek és szerepkonfliktusok: A szerepváltás és a szerepvétés konfliktusai”, *Világosság* 17, 4.sz. (1976): 216–221, 216.

³⁶ „Azzal ketsegetett régtől fogva képzelődésem, hogy minekutánna 40. 45 esztendő koromig leszek fogva a’ tisztbéli foglalatosságok jármába, teszek szert annyi keresményre, mellyből tsendes magánosságban á mon aise folytathassam életemet ’s szabadon követhessem tudományos hajlandóságomat. Most már látom, hogy kevés reménységem lehet ezen kedves álom’ tellyesedéséhez. Hivatalomat nem utálom, ugyan tsak meg sem vetem, de az említett szabadságnak szeretete nemhogy enyészne, inkább naponként nevelkedik bennem, hivatalbéli foglalatosságaim naponként inkább terhemre lesznek.” „Kis János Kazinczy Ferencnek, Nemesdömölk, 1806. július 19.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 956. lev., 4:228–231, 229–230.

volt a szerephez kapcsolódó normák elsajátításában. Mi történik azonban akkor, ha a költő- és az írószerep éppen azok számára válik nyilvánvalóvá, akik Kis Jánost a lelkész és a superintendens szerepében ismerik?

A szereppel kapcsolatos szociálpszichológiai tanulmányok szívesen használnak irodalmi példákat a szerepváltozatok bemutatására. László János egyik írása idézi Mesterházi Lajos *A kardnyelű és az emberek* című novelláját, annak illusztrálására, amikor az új szerep küldőinek nincs tudomása a korábban viselt szerepekről, s nyilvánosságra kerül a személy korábbi szociális identitása. A novella főszereplője egy technikus, akinek egy klubesten fény derül korábbi, cirkuszi előéletére. A kardnyelűszám bemutatása ugyan nagy sikert arat, ám később azt veszi észre, hogy kollégái bizalmatlanok lesznek, megváltozik az emberek hozzá való viszonya, végül kénytelen feladni technikusi állását. László interpretációja szerint ez annak köszönhető, hogy a kardnyelűszám bemutatásával megváltozott főszereplő szociális identitása. A mutatóváltó szerep történeti mozzanatként, de aktuálisan ható erővel képes módosítani azokat az elvárásokat, melyek a főhős viselkedését az aktuális foglalkozási szerepében előírják.³⁷ Lefordítva mindezt Kis János helyzetére: Kis a versek kiadása kapcsán korábbi tapasztalatai alapján attól tart, hogy a költőszerep kinyilvánítása negatívan befolyásolhatja superintendensi pozícióját. Van azonban egy rendkívüli előnye Mesterházi novellájának főszereplőjéhez képest. Az előszóban alkalmazott megfelelő retorika segítségével irányíthatóvá vagy legalábbis csökkenthetővé válhat ez a hatás. Lehetősége van egyfajta tudatos szerepalakításra.³⁸

Megelőlegezve a továbbiakat: Kazinczy előszavára Mezei Márta részletes elemzése óta a barátság egyfajta próbaköveként is tekinthetünk. Ennek pedig az lehet az egyik oka, hogy Kazinczy nem követi pontosan Kis instrukcióját.³⁹ Kazinczy (szociálpszichológiai értelemben is felfogható) kollegiális gesztusa ugyanis, mint látni fogjuk, más stratégiára épül. Élete vége féle Kisnek majd az önéletírásában lesz rá lehetősége, hogy a saját kezébe vegye az irányítást, és feloldja az író/költőszerep, valamint lelkési és superintendensi pálya kettősségéből adódó konfliktust.

³⁷ LÁSZLÓ, „Szerepek és szerepkonfliktusok...”, 219; MESTERHÁZI Lajos, „A kardnyelű és az emberek”, *Új Írás* 4, 1. sz. (1964): 1298–1308.

³⁸ GOFFMAN, *Az én bemutatása...*, 19–25.

³⁹ MEZEI Márta, *A kiadó mandátuma: Kiadói nézetek és eljárások Révaitól Kazinczyig*, Csokonai könyvtár (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998), 157–158.

FELKÉRÉS AZ ELŐSZÓRA

Kis János 1814. február 21-én, Sopronban kelt levelében kéri fel Kazinczyt az előszó megírására. Érdemes ezt a részt hosszabban is idézni:

Trattner verseimet ki akarja adni, 's azt kívánja, hogy a' Pesti Jósefnapi vásárra a' kézírást leküldjem. Képeim' kimetszését is magára vállalta. A' verseket imitt amott, különösen az Általad kijegyzett helyeken, megigazgattam, 's leküldöm Pestre úgy, a' mint Te öszveszedted két kötetben. Mind egyéb könnyen elgondolható okokra nézve, mind azért, hogy az ilyen munka, ha én lennék kiadója, az én hivatalomban sok értetleneket megbotránkoztatna, igen leköteleznél, ha Te neveznéd Magadat közrebotsátónak, 's egynehány sor élőbeszédben megmondanád, hogy (a' mi nints is külömben) Te kívántad Verseim öszveszedtetését, hogy azok legnagyobb részént ifjúságom' próbái 's külömbféle külföldi vagy régi költők munkáiban való gyönyörködésnek gyümöltsei, és hogy akkor kellett más foglalatosságim miatt a' Poesissal való foglalatosságodást tsak nem egészen félbenszakasztanom, midőn valamivel tökéletesebbet készíthettem volna.⁴⁰

Kis leveléből rekonstruálhatók a papi és superintendensi szerep felől érkező szerepküldők elvárásai, amelyek a külső szerepkonfliktus⁴¹ lehetőségét jelzik. Kis ezt úgy próbálja elhárítani, hogy azt a megfogalmazást használja, hogy a verseket Trattner János Tamás „ki akarja adni”, nem pedig azt, amit később Toldy Ferenc is, hogy Kis János „ki akarja adatni”,⁴² illetve felkéri Kazinczyt, hogy ő legyen a kiadó. Kis stratégiája mindkét esetben a felelősség elhárítására, illetve megosztására épül, amellyel kiküszöbölhető a hiúság vádja.

Kis másik utasítása arra vonatkozik, hogy Kazinczy az „ifjúság próbáiként” mutassa be a költészetét. Ennek hangsúlyozása a *captatio benevolentiae* jegyében is értelmezhető, hiszen Kis logikája szerint a korai művek kevésbé tökéletesek. Lehet azonban érvünk amellett, hogy az instrukciót ne csak a Kisre jellemző „al-

⁴⁰ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1814. február 24.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2603. lev., 11:242–243.

⁴¹ A külső szerepkonfliktus fogalmáról lásd LÁSZLÓ, „Szerep és szerepelmélet”, 14–15.

⁴² „[M]egkínálta volt ő Trattner versei gyűjteményével”. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc, „Kis János élete”, in Kis János, *Poetai munkái*, kiad. D. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc, Nemzeti könyvtár (Pest: Hartleben K. Adolf, 1846), III–XXXIX, XXX. Kisévelésnél már 1808-ban találkozunk a versek kiadásának szándékával: „Én Kazintzytól még nem kaptam vissza verseim kézírásának második darabját. Míg megkapom, elolvasom, jobbitgatom, vissza küldhetem, 's azután kinyomtatathatik, addig jó darab idő eltelhetik.” „Kis János Döbrentei Gábornak, Nemesdömölk, 1808. február 22.”, in Kis, *Irodalmi...*, 120. lev., 63–64, 64.

kotói félszegség”⁴³ megnyilvánulásaként kezeljük. Az „ifjúság próbáiként” bemutatott művek az életszakaszok és a költői tárgyválasztás közötti összefüggésre is felhívhatják a figyelmet, amelynek jól ismert, klasszikus mintái voltak. Az ifjúkori szerelmes verseket így részben a vergiliusi életpályamodell⁴⁴ is legitimálhatja, s utalhat arra, a Kazinczy körében is működő gyakorlatra, mely szerint az ifjak hagyományos témája a barátság és a szerelem. Az ifjúkori költészet másik jellegzetességének, az *aemulatió*nak a hangsúlyozása pedig felettébb alkalmas az empirikus szerző és a lírai alany eltávolítására.

Végül a lezártként bemutatott költői életút azt a célt szolgálja, hogy a papi és a költői életpálya ne párhuzamos szerepként legyen jelen. Az előszóval kapcsolatos instrukciók arra utalnak, hogy Kis olyan olvasókra is számít, akik a papi szerepében ismerik, de nem kívánja hangsúlyozni azt. Nem sokkal később Kazinczynak és Kisnek a kötetet díszítő arckép feliratával kapcsolatos (korábban idézett) vitája arra utal, hogy olyan ideális olvasót képzel el, aki nem ismeri a papi és superintendensi pozícióját. Kazinczy azonban az előszó és arckép kapcsán is kiemelt szerepet szán annak, hogy a kötet szerzője egyházi vezető, ráadásul viszonylag fiatalon jutott ehhez a megbízatáshoz. A szociológia nyelvén ezt úgy fogalmazhatnánk meg, hogy Kazinczy nézőpontja felől a püspöki szerephez kapcsolódó foglalkozási presztízs⁴⁵ pozitív hatással lehet az írószerepre.

AZ ELŐSZÓ

Kazinczynak a felkérésre adott örömteli válaszából látszik, hogy Bernis kardinálistól elkezdve Herderig tartó „pap-katalógussal” kívánja feloldani a két szerep közötti feszültséget. A legerősebb érv emellett Herder,⁴⁶ a weimari superintendens, akivel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy életút végén is bátran vállalta a költőszerepet. Vagyis Kazinczy a világirodalmi példák segítségével a szerephez tartozó normák, elvárások módosításával próbálta megoldani a Kis által rátestált feladatot.

⁴³ MEZEI, A *kiadó...*, 157.

⁴⁴ JANKOVITS László, *Accessus ad Janum: A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében, Humanizmus és reformáció* (Budapest: Balassi Kiadó, 2002), 21–29.

⁴⁵ A foglalkozási presztízs értelmezéséről lásd FARKAS Zoltán, „A társadalmi rétegződés értelmezései”, *Statisztikai Szemle* 96, 5. sz. (2018): 468–488.

⁴⁶ Herder kitéjét éppen Kis fordítja magyar nyelvre: *Doktor Luther Márton' kis cathecismusának magyarázatja: Néhai superintendens Herder után* (Pest, 1815). Erről a kiadásról csak Kis életrajzából tudunk, a műnek azonban jelentek meg további kiadásai.

Az előszóban nem tér ki részletesen a szerelmes énekekre, ám fontos szerepet szán a papi hivatással jobban összeegyeztethető „bölcös poéta” toposzának. A Szókratész és gráciák témájú metszet⁴⁷ is ezt a költőimázst erősíti, amelynek funkcióját az utóbbi időszakban Fórizs Gergely tanulmánya tette újragondolhatóvá. Ugyanis az égből a filozófiát az emberek városaiba lehozó és azokat az élet és erkölcs vizsgálatára kényszerítő Szókratész alakja, valamint a gráciák kifarangásáról szóló történet az eklektikus filozofálás egyik alaptoposza, amelyek az elvont filozófiai igazságok vonzónak, emberközelivé tételének, megérzékesítésének projektjét hivatottak kifejezni.⁴⁸ Ugyanakkor érdemes felfigyelni arra is, hogy az előszó, a portré és a metszet terve együttesen arra utal, hogy a „másik oldalról”, a költőszerep felől, Kazinczynak is akad tennivalója. Nem csak az arcképre igaz, hogy Kazinczy a „szomor”, vad idők teológusa helyett a gráciáknak kedves superintendens alakját kívánja megrajzolni.⁴⁹

Kis végül jóváhagyta Kazinczy előszavát, de érdemes egy pillantást vetnünk a prefáció fogalmazványára, amelyet Kazinczy 1814. augusztus 5-én küldött el Kisnek. A később Kis Gyula birtokába került, ma az akadémiai gyűjteményben található kézirat⁵⁰ azért érdekes, mert – amint erre Váczy János már felfigyelt – néhány helyen Kis javításait is tartalmazza. Ezek részben nyelvi természetűek, s bár Kis és Kazinczy nyelvszemléletének különbsége miatt ezek sem mellékesek,⁵¹ nekünk most fontosabb a lap tetején álló, korrektúrajellel beszúrt, illetve a sor fölé írt, Kistől származó változtatás, amelyet szögletes zárójellel jelölök:

⁴⁷ A metszetről és Blaschke kérdéses szerzőségéről lásd PAPP Júlia, „Adatok Kazinczy Ferenc és Blaschke János munkakapcsolatához: Tények és tévedések a művészettörténeti szakirodalomban”, *Ars Hungarica* 36, 1–2. sz. (2008): 179–228, 199–200.

⁴⁸ FÓRIZS Gergely, „Kontextusok az Uránia programszövegeinek képzési modelljéhez”, *Irodalomtörténet* 96, 2. sz. (2015): 119–146, 127.

⁴⁹ „Képeddel nagyon meg vagyok elégedve. Az ábrázatot igen szerencsésen találta-el, és rajta kényes kézzel dolgozott. Melly szerencse, hogy megengedted, hogy Niedermann fejér cravátot adjon a' festésnek, és ingbodrot! Az elvette azt a' szomort, melly a' képnek igen nagy kárára volt volna, és a' Grátziáknak kedves Superintendenst csak egygy vad idők' Theologusának fogta volna nézethetni” – írja Kazinczy Kisnek az arcképről. „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. május 18.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2658. lev., 11:371–374, 371–372.

⁵⁰ MTA KIK, Kt., RUI 4r 26o., 224 a-225 b. Váczy János közlésében: „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. augusztus 5.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2710. lev., 12:13–16, 14–15.

⁵¹ Ezekről részletesen lásd MEZEI, *A kiadó...*, 159–160.

1. A' derék Trattner [midőn ezen gyűjteményt kikérte], érzette mit nyújt a' hazának s az ezen kiadás kedvéért szerzett betűk, a' Párizsi *Didot'* betűjének másai, ékes elrendelése a' soroknak, a' Kininger' keze által tett rajzolatok' rezei, mutatják, hogy mind ízléssel bír mind készséggel, literatúránknak a' szerént szolgálni, a' mint azt egy atya gyermekétől, a'ki magát felejthetetlené tette nálunk 's most már szerzett érdemein megpihen, 's egy becsülésünket-érdemleni akaró polgártársunktól várhatjuk.
2. De e' hármás tömjén egyetemben sem vala kedvesbb szívemnek mint barátságának 's tekintetének az a' bizonyítása, a mellyel általa, reményemen kívül, megszóllítatám, hogy verseinek én legyek kiadójok [minekutána kiadattásoknak több ízben sürgetője voltam].

A második pontban azt láthatjuk, hogy Kazinczy az előszóban egyértelművé teszi a kiadásra való *felkérést*, hiszen számára, ahogyan egy Horváth Ádámnak szóló levelében fogalmaz, éppen ez volt „hizelkedő cselekedet”,⁵² amely megerősíthette a saját kanonikus pozícióját. Kis a beszúrással segítségével legalább részben megpróbálja visszanyerni eredeti szándékát, vagyis azt hangsúlyozza, hogy Kazinczy sürgette a versek kiadását. Az első pontban a Trattnerre vonatkozó kiegészítés ugyancsak ezt a célt szolgálja, s a kettő együttesen lehetővé teszi a hiúság vádjának elhárítását.

Bár Kazinczy a levelében felhatalmazta Kist az előszóban tett változtatásokra, Kis a válaszból írt, hogy az előszót „tsaknem minden változtatás nélkül továbbította”, s csak a nyelvhasználatra vonatkozó módosításokat hangsúlyozza: „Egyedül a' járdallt helyett tettem *járt* és *stylje* helyett *stylusa*. Az első ad formám vagdal nem látszik szebbet és jobbat jelenteni mint *jár*; a' második szintén olly külföldi lévén, mint a' szokásban lévő *stylus*, nem *bír* semmi jussal is a' szokottat elnyomni. *Musát*, *Stylust* is szokott mód szerént deákul íráttam; a' ki mint akarja úgy pronuntiálja.”⁵³ Majd pedig, ahogy már korábban idéztük, szóvá teszi, hogy hiányolja Kazinczy apológiáját a szerelmes énekekre nézvést. Kazinczy alapvetően elfogadta Kis javításait, bár példákat sorolt fel saját nyelvhasználatának védelmében. A szerelmes énekeket illetően pedig így fogalmaz: „Azt sajnálok hogy Verseid előtt azoknak nem mondtam valamit, a' kik szerelmes darabjaidon felakadhatnak. Tudom hogy némelly banya és némelly irigyed abban piszkálni fognak. De mit gondolsz te ezekkel?”⁵⁴ Kazinczy tehát a vakbuzgó hívekben és a Kis (valószínűleg egyházi) karri-

⁵² „Kazinczy Ferenc Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. augusztus 14.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2714. lev., 12:26–27, 26.

⁵³ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1814. szeptember 21.”, in *uo.*, 2741. lev., 12:105–107, 105–106.

⁵⁴ „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. október 23.”, in *uo.*, 2755. lev., 12:137–140, 138–139.

erjét irigylőkben véli felfedezni azokat a szerepküldőket, akik számára problémát okozhatnak a szerelmes énekek. Kiegészítése szerint azonban „nem a’ szerelmes Versekért” félti „a’ bolondoktól, hanem a’ Vashámor Dominus Vobiscumjéért. Azt nem fogja némelly Olvasó megengedni a’ Superintendensnek. De neked pártodra kél minden eszes, ’s a’ nyilak paizsodról le fognak pattogni.”⁵⁵ A „Dominus Vobiscum” (Az Úr legyen veletek!) liturgikus akklamáció *A vashámorba menetel*⁵⁶ című, lényegében Friedrich Schiller *Der Gang nach dem Eisenhammer* című műve fordításnak tekinthető balladában a katolikus szentmise részeként hangzik el, s a ballada hőstét épp az menti meg a biztos haláltól, hogy ministránsként segítkezik a szertartáson. Kazinczy kiegészítése valószínűleg arra vonatkozik, hogy ha teret engedünk ennek az olvasásmódnak, akkor a superintendensi szerep szempontjából nem csak a szerelmes versek lehetnek problematikusak, hanem mindazon részletek is, amelyek nem feleltethetők meg az evangélikus egyház tanításainak. Kazinczy ugyanakkor a költő és az írószerep felől tekintve rá, nem tartja relevánsnak Kis aggodalmait. Ennek egyik oka az lehet, hogy Kazinczy a professzionális olvasásmód feltételének tekinti a lírai alany és az empirikus szerző szétválasztását, hiszen ahogy Dayka védelmében fogalmaz: „a’ szerelem és a’ bor Isteneit magasztaló Poeta gyakorta a’ legtisztább életű ember és bornemisza.”⁵⁷

Nem tudjuk, hogy Kis végül milyen változatot juttatott el Trattnernek, s annak mi lett a sorsa, csak azt, hogy Kazinczy legnagyobb megdöbbenésére Kis egyik változtatási javaslata sem került be végül a kötetbe: „Előbeszédem nem a’ Te tetszésed szerént nyomtatott-le. Miért? azt én ugyan nem tudom. Tanúm Trattner és Helmeczi hogy eránta semmi ellenkezőt nem hagytam. Hogy Bilkei Pap Ferencz Clericus volt a’ lapok’ Correctora, azt még Januáriusban sem tudtam. Ekkor írta-meg azt nekem Helmeczi. Kérlek tehát hogy tetszésed megszegését nekem ne tulajdonítsd. Elhültem midőn tegnap azt megláttam.”⁵⁸ Szabadkozik Kisnek a kötet kézhezvételekor, aki válaszlevelében biztosítja róla, hogy ebben a formában is tökéletesen elégedett a prefációval.⁵⁹

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Kis János, „A vashámorba menetel”, in Kis, *Poétai munkái*, 342–346.

⁵⁷ „Kazinczy Ferenc Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1813. július 3.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2473. lev., 10:453–458, 455. Az olvasásmódról részletesebben: TÓTH Orsolya, *A mulandó és a múlhatatlan: Kazinczy és kortársai irodalmi szemléletmódjának diszkurzív határai* (Budapest: Ráció Kiadó, 2009), 99–109.

⁵⁸ „Kazinczy Kis Jánosnak, Széphalom, 1815. február 26.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2871. lev., 12:416–418, 416–417.

⁵⁹ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1815. március 18.”, in uo., 2893. lev., 12:458–459, 459.

KIS JÁNOS SUPERINTENDENS' EMLÉKEZÉSEI ÉLETÉBŐL

Kis János élete utolsó éveiben írt visszaemlékezése három fő részből áll. Az első közlemény a „Nevendékségét, professzorságát és prédikátorságát tárgyozó emlékezések”, a második, az „Írói pályáját tárgyozó emlékezések”-et foglalja magába, a harmadik pedig az Akadémián őrzött töredékes kéziratból rekonstruálva Kis halála után jelent meg: „Emlékezések superintendensi életéből” alcímmel.⁶⁰ Kis Toldy Ferencnek küldött leveléből tudjuk, hogy eredeti elképzelése is az volt, hogy a visszaemlékezések három önálló kötetben jelenjen meg, amelyből az első a neveltetését, albizálását, professzorságát és prédikátorságát tárgyaló részleteket, a második az írói pályájára vonatkozókat, a harmadik superintendensi hivatallal kapcsolatos visszaemlékezéseket tartalmazta volna.⁶¹ Jól látható, hogy a visszaemlékezések általa felvázolt szerkezete is kapcsolódott az eltérő szerepekhez: külön kötetben esik szó a prédikátorról, az íróról és a superintendensről. Kis – saját bevallása szerint – az eladott példányszámok növelését reméli az önálló megjelenéstől, hiszen az eltérő szerepekhez eltérő olvasótábort is rendel: „kivált superintendensi hivatalom leírását a protestans predikátorok reményilem érdekesnek fogják tartani; s ha külön juthatnak hozzá, könnyebben s többen megvehetik.”⁶²

A továbbiakban az írói pályáról szóló részletekre fókuszálok, hiszen goffmani értelemben az önéletrajz személyes szerepdefiníció kialakításaként is felfogható. „Most már az a kérdés, mely hibákat követtem el s mely érdemeket szereztem írói pályámon?”⁶³ – vonja meg Kis János az írói pálya mérlegét. A lehetséges bűnök felsorolásával és önvizsgálat szükségességével a visszaemlékezések ezen részlete szorosan kötődik *confessio* műfajához. Mint láttuk, Kazinczy a „Dominus vobiscum” kapcsán már korábban is figyelmeztette a papi szerep és költészet lehetséges elmentmondásaira, ám az előszóhoz képest itt újabb konfliktusforrást találunk a papi és a költői pálya kapcsolatára vonatkozóan. Ezek közé tartozik a babona, a vallástalanság és a jó erkölcsök megsértése. Kis önvédelmi stratégiája azonban nem az empirikus szerző és a lírai alany elválasztására épül, mint ahogyan hasonló helyzetben például Kazinczyé, hanem éppenséggel illusztráló funkciót szán néhány gondosan kiválasztott költeménynek. A babonák elutasításának példakéjként a Nagy

⁶⁰ A kiadástörténetről részletesen: TÓTH, *Nemzedéki...*, 40.

⁶¹ „Kis János Toldy Ferencnek, Sopron, 1844. március 15.”, in Kis, *Irodalmi...*, 470. lev., 234–235.

⁶² Uo., 234.

⁶³ Kis János Superintendens, *Emlékezései életéből: Maga által feljegyezve: Második közlemény: Írói pályáját tárgyozó emlékezések* (Sopron: Özvegy Kulcsárné, 1846), 179; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 490.

István superintendensi kinevezésére írott episztoláját idézi, a józan keresztény vallás dicséretére *A méltóságos györi Szemerei Matkovich Pál udvari tanácsos úrhoz* címzett költeményét.⁶⁴ Kis tehát a példák segítségével elutasítja a lehetséges vádakat, ám hangsúlyozza a nyelv figuratív potenciálját, s a plurális olvasatok lehetőségét: „az író ’s különösen a’ költő is alig óhatja-meg magát, hogy egyik másik kifejezése ’s szólása valami módon erkölcs-sértő ne legyen, vagy az olvasó által azzá ne tétessék: azért ha én is akaratom ellen így találtam járni, ezen esetre a’ vallás és erény minden igaz barátitól engedelmet kérek és reménylek.”⁶⁵ Azt is érdemes azonban megjegyezni, hogy Kis a vétkek között nem említi a papság megsértését, holott 1797-ben egyik verse kapcsán éppen ezért keveredett vitába Aranka Györggyel.⁶⁶ Ismét szóba kerül viszont a papi/superintendensi szerep szempontjából konfliktusforrásnak tekinthető szerelmi költészet. Kis itt azt hangsúlyozza, hogy ezek a versek kizárólag ifjúkori költészetét jellemezték, s a tekintélyérv Thomas Sprat rocheseteri püspökre, egyben Abraham Cowley biográfusára támaszkodik. Spratot idézve: „szükségtelen dolog az e féle iratokra valami mentséget mondani. Ha buzgó és erényes férfiak a’ fiatalok elméjét büszkén el akarnák tiltani az oly tárgyak festésétől, milyenekkel ezek leginkább társalkodnak, megfosztanak őket azon ügyességtől, hogy utóbb, midőn magokhoz jönek, fontosabb tárgyról jó munkákat dolgozhassanak.”⁶⁷ Vagyis (egyfajta költői életpályamodell értelmében) az ifjúkori (szerelmi) költészetnek megvan a maga funkciója a későbbi, komolyabb tárgyakkal foglalkozó költészet szempontjából. A korai életszakaszhoz kötött szerelmi költészet ugyanakkor itt is biztonságos távolságot teremt a papi és a superintendensi szereptől.

A nyelvújítási harc és a sorozatos irodalmi polémiák időszakában⁶⁸ nem meglepő, hogy Kis ezt követően a satírákat és a perlekedést említi a lehetséges vétkek között. Az előbbi kapcsán megjegyzi, hogy „Satírákat fordítottam ’s verseimben védelmekre is nyilatkoztam. Mindazáltal a’ személysértő ’s gyalázó gunyolást természetem szerint is utáltam”.⁶⁹ Itt érdemes röviden kitérni rá, hogy Kazinczy

⁶⁴ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 179–181; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 481–482; Kis, *Poetai munkái*, 82.

⁶⁵ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 184; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 485.

⁶⁶ A vitáról és annak következményeiről Kis költészetére nézvést lásd VADERNA, *A költészet...*, 333–336.

⁶⁷ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 184; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 485.

⁶⁸ A személysértés problémájáról a magyar nyelvújítás során: ONDER Csaba, „Egy »paszkvillus« anatómiája: Kazinczy Ferenc a *Mondolat* címlapján?”, in *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila és GÖNCZY Monika, 183–193 (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010), 190–193.

⁶⁹ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 185; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 486.

nagyjából a Kis-kötet kiadása körüli időszakban szembesül a *Tövises és Virágok* című satirikus epigrammagyűjteményének keresztény szellemiségű olvasatával és kritikájával, mely szerint az „*Epigrammai morál*” értékrendje ellenkezik a keresztény morállal. Kazinczy azonban hamar rövidre zárja a kérdést Lácza Szabó Józsefnek címzett levelében: „Sok ellenkezik azzal a morállal, a mi nem vétkes, a mi szabados, ha tudniillik azt igenis sanyarú értelemben vesszük.” *Ad absurdum* példaként említi a szigorúan vett keresztény tanítások s a meztelenség művészi ábrázolásának összeférhetetlenségét,⁷⁰ amelyre egyébként *A szép és a jó* című epigrammája is utal. Kazinczy ezzel kapcsolatos véleménye azért lehet figyelemre méltó, mert ebben az esetben is könnyedén hárt el olyan vádakot, amelyeket a superintendensi pozíciót birtokló Kis kénytelen sokkal komolyabban venni.

További lehetséges vád az írásból származó anyagi nyereség, amelyről azt írja Kis, hogy „írói munkáimmal kereskedni távolról sem jutott eszembe.”⁷¹ Kis az ön-életrajzában korábban is utalt erre a lehetőségre, megemlítve a régi klasszikusok dicséretes példáját, akinél a bölcsesség belső meggyőződésből, s „anyagi nyereség kívánása nélkül osztogatta tanításait.”⁷² Úgy tűnik, hogy az anyagi nyereség ignorálása írói függetlenség megőrzése szempontjából fontos, de a püspöki, papi szerep felől nézve sem lehetett mellékes. Pénzügyeiről ugyanis 1811-ben például a győri evangélikus gyülekezethez szóló levelében is beszámol, melyben azt jelzi, hogy az énekeskönyv szerkesztéséért⁷³ az infláció miatt magasabb honorárium illetné meg: „minthogy mindeneket, a’ kik a’ tudományos fáradságot betsülni tudják, bizonyosságúl hívhatok, hogy az a’ honorárium, mellyet kaptam, ’s melly az egyezéskor az Austriai scala szerént közel 700 forintot tett volna a’ megfizetéskor pedig épen 400 forintot tett még ezen mostani kívánságom’ tellyesítésével megtoldva sem lesz legkevesebbé is felesleg való.”⁷⁴

A kazinczyánus kritikai normák ismeretében az sem meglepő, hogy a visszaemlékezések az írói vétkek között említi a korrekció elmulasztását. A papi és a superintendensi hivatalhoz köthető elfoglaltságok, s az ebből fakadó időhiány már

⁷⁰ „Kazinczy Ferenc Lácza Szabó Józsefnek, Széphalom, 1814. április 20.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2647. lev., 11:347–350, 347–348.

⁷¹ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 187; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 488.

⁷² Kis, *Emlékezései...*, (1846), 157; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 460.

⁷³ *Keresztény új énekes könyv, mellyet szerzett és egynéhány magános áhítatosságra tartozó Imádságokkal egygyütt kiadott a’ Nagy-Győri Augustana Confessiót tartó Evangelika Gyülekezet* (Győr: Özvegy Streibig Jósefné, 1811).

⁷⁴ „Kis János a győri evangélikus gyülekezetnek, Sopron, 1811. április 17.”, in Kis, *Irodalmi...*, 184. lev., 81–82, 82.

az előszó megrendelésekor fontos érv volt, s itt is találkozunk vele. Az önéletrajz azonban mintha fordítana egyet a jól ismert retorikán: nem az a legfontosabb kérdés, hogy miért maradt kevés idő az írásra, hanem az, hogy egyáltalán hogyan lehetséges, hogy maradt rá bármennyi is. Az erre vonatkozó részt ismét érdemes hosszabban idézni:

A' tudományokkal társalkodás szeretete lobogó lánggal égett bennem, mikor prédikátori hivatalra léptem. Az ezen hivatallal járó foglalatosságok, melyek némelyeknek nagy terhekre vagynak, nekem nem okoztak annyi fáradságot, hogy lelkemet lenyomták volna. Az oly időtöltések közül, melyekkel sok tisztitársaim magokat mulatni szokták, sem az ártatlanok, sem a' vétkesek nem lettek nálam uralkodókká. A' gazdaság semmi ágát sem, még a' kertészséget sem tudtam megszeretni, a' szerencsejátékokat, borozást és szerelmeskedést pedig gondosan kerültem.⁷⁵

Az irodalmi működés a papi szerephez képest így egyfajta hobbiként, ugyanakkor nem haszontalan időtöltésként definiálódik, s ekként való felmutatása összefüggésben lehet a lelkési hivatás szentségével,⁷⁶ valamint a protestáns etika „munka mint kötelesség” Max Weber-i felfogásával.⁷⁷ E szempontból is tanulságos része a visszaemlékezéseknek Kis Kazinczyra vonatkozó kritikus megjegyzése, amely szerint jellemezte őt „a' maga és hozzátartozói gazdasági hasznával keveset gondolásnak egy oly neme, mely inkább regénybe illett volna, mint a való világba, s melyet kútfeje tisztaságáért egy magános filozófusnak meg lehetne bocsátani, de nem oly könnyen egy cselédes atyának.”⁷⁸ Kis szerint tehát nem lehet kérdéses a kevésbé jövedelmező író hivatás, s a papi hivatal, vagy ahogyan Kazinczynál láttuk, a gazdálkodói szerep prioritása.

⁷⁵ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 200–201; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 501.

⁷⁶ Kis visszaemlékezéseiben olvasható a prédikátorokhoz szóló körlevele, amely szerint minden egyéb érdeklődést és kötelezettséget a lelkési pályának kell alárendelni: „Hogy a hivatalbéli hűség és buzgóság nélkül sem istenünk kegyelmét, sem lelkiismeretünk javallását, sem gyülekezeteink szeretetét meg nem nyerhetjük, az magában értetődik. Kétséget nem szenved, hogy a magok szerencsétlenségeken dolgoznak nemcsak azok, kik restségből hivatalokhoz hozzá nem látnak, hanem azok is, kik házuk népét a világiakban elősegíteni kívánván, az olyan foglalatosságokba, melyeknek csak melleleg valóknak és észrevétetleneknek kell lenni, úgy elmerülnek, hogy hivatalbéli tisztjüket, vagy valósággal könnyen veszik és hidegen gyakorolják, vagy legálább az iránt való buzgóságokat gyanúba hozzák.” Kis, *Emlékezései...*, (1890), 639.

⁷⁷ Max WEBER, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, ford. ÁBRAHÁM Zoltán (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2018), 47–69.

⁷⁸ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 80; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 384.

Végül érdemes arra is kitérni, hogy a felsorolt vétkek cáfolatát és értelemzését az az előfeltevés határozza meg, hogy Kis saját magát az úgynevezett második osztálybeli írók közé sorolja, akik „magas cél nélkül csak vagy némely olvasókat ideig óráig akarnak gyönyörködtetni, ’s legalább az unalomtól megmenteni, vagy esmeretes igazságokat a’ műveletlenebb közönség között terjeszteni, ’s azok által tudatlanságot oszlatni ’s igaz felvilágosodást eszközölni és elősegíteni.”⁷⁹ Hasonló írói szerepértelmezéssel már a századforduló táján is találkozhatunk egy Aranka Györgyhöz írt levélben:

Hogy Kazinczy helyébe emelsz engemet a m. literatura világában, arra csak a nagy barátság ragadott el. Nékem eszemben sincs, hogy ezzel a legtisztább izlésű s tüzes képzelődésű költőnkkal egy rangúnak tartsam magamat; hanem irogatok, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy annyi időn az én sorsomban jobbat nem tehetek, írásimat, valamint tőlem telhetik, csinosgatom, mert a szépet szeretem, s a sajtó alá adom, mert azt tartom, hogy literatúránknak mostani szegénységéhez képest hasznosak lehetnek. Ez az én auctorságomról való ítéletem; ez pedig, hidd el, nem valamely idéetlen vagy tettetett modestiából származik.⁸⁰

Ha azonban összevetjük ezt a szerepértelmezést a költői pálya mérlegeként is olvasható *Urania intéseivel*,⁸¹ amely egyébként Toldy kiadásában kötetnyitó funkciót kap, akkor azt látjuk, hogy a maga számára kijelölt szerepkör messze nem olyan megnyugtató. A költői életpályát mérlegelő lírai alanyt itt a kétely emészti, s csak Uránia intései jelentenek számára megnyugvást:

Oh de miért írtam, melly balgatag észszel emeltem
Emléket, melly gúny tárgya maradva legyen.
Bár minden szavamat, mellyet papirosra nyomtatni
Engedtem bírná tüzzel emészteni kezem;
Bár földről hír s név nélkül költözve vegyülnék,
A köznépi sereg számtalan ezri közé.⁸²

⁷⁹ Kis, *Emlékezései...*, (1846), 150; Kis, *Emlékezései...*, (1890), 453.

⁸⁰ „Kis János Aranka Györgynek, Nagy-Baráti, 1798. július 29.”, in Kis, *Irodalmi...*, 18. lev., 32–33, 33.

⁸¹ A vers első kidolgozását 1842-es levelében mellékeli Toldy Ferencnek „discretióra bízván”. „Kis János Toldy Ferencnek, Sopron, 1842. június 17.” in Kis, *Irodalmi...*, 452. lev., 206. Itt köszönöm meg Fórizs Gergelynek, hogy felhívta rá a figyelmemet.

⁸² Kis János, „Urania intései”, in Kis, *Poetai munkái*, 5–8.

A költői pálya objektív értékelése egy adott ponton túl a visszaemlékezésekben is meredek fordulatot vesz: „Az írói munkáim iránti szeretet fiatal koromban sem uralkodott szerfeletti mértékben bennem, utóbb pedig annyira meghidegedett, hogy Íróvá létemet is megbántam, s komor óráimban több ízben kívántam, hogy bár mindent, mit kinyomattam, semmivé tehetnék, s egy spongyiával kitörölhetnék”⁸³ – írja Kis. A megnyugtatás itt is *Uránia intései* felől érkezik, aki arra figyelmezteti a költőt:

Zevsz ugy akarja, hogy itt javait csuda kényü szerencse
Oszsza csinálni kicsinyt, oszsza csinálni nagyot,
S nem kicsiny az, ki csekély osztályrészével az égnek
Híven tetszeni vágy s vágy gyarapítani nemét.

A vers és az önéletírás e lezárás ellenére is olyan belső feszültségről árulkodik, amelyet *Uránia intései* sem tudnak elhallgattatni teljesen. A papi szerephez viszonylag könnyen illeszkedő, s elsősorban a tanításra koncentrált költőszerep a költészet világa felől mégiscsak korszerűtlennek látszik. Kis ugyanis – miként Tóth Kálmán ezt meggyőzően bizonyítja – tudatában volt az 1820-as évektől végbement lényeges irodalomszemléleti változásoknak, ezért is érezte szükségesnek az általa képviselt kulturális identitás megfogalmazását az emlékezéseiben.⁸⁴

E tanulmányban a Kis verseskötete előtt álló előszó és önéletrajz szerepkonfliktus felőli olvasatának segítségével amellet próbáltam érvelni, hogy Kis legendás alkotói félszegségét⁸⁵ a papi pálya felől nézve tudatos szerepalakításként (is) értelmezhetjük. VADERNA GÁBOR izgalmas életpályaelemzése legutóbb azt igazolta, hogy Kis János esetében a költő/írószerep és az egyházi karrier több szempontból támogatta egymást. Az írói fejlődés története magától értetődően járhatott együtt egy, a kiválóságra és erényességre alapozódó egyházi karrier előmozdításával. Ennek hátterében pedig a művészetnek egy olyan szakrális fel fogása sejlik fel, amelyben a művészet a vallás analogonja, s nemcsak abban az értelemben, hogy hasonló tapasztalatok hordozója és kifejezője, de abban is, hogy a művészet által a vallásihoz nagyon hasonló metafizikai tapasztalatokra lehet szert tenni.⁸⁶ E tanulmány inkább a papi és költőszerep között feszülő

⁸³ KIS, *Emlékezései...*, (1846), 192; KIS, *Emlékezései...*, (1890), 493.

⁸⁴ TÓTH KÁLMÁN, *Nemzedéki...*, 40–122.

⁸⁵ MEZEI, *A kiadó...*, 157.

⁸⁶ VADERNA, „Egyházi karrier...”, 37.

konfliktusra, s ennek lehetséges okaira kívánt rámutatni. Ám annak, hogy a két szerep végül mégiscsak kapcsolódik egymáshoz, Kis János névváltoztatásának megghiúsuló terve lehet a szimbolikus példája. Kazinczy 1812-ben a poétai munkák kiadásának munkálatai közben, ám a Kis-leszármazottak érdekeire hivatkozva javasolja, hogy barátja vegye fel a Kis-Baráti, Kis-Dömölki, esetleg Kisfalvi nevet, hiszen Kis János „van a' két hazában talán két ezer is”, ezért a név megkülönböztetésre alkalmatlan.⁸⁷ Kis válaszában arra hivatkozva utasítja el névváltást, hogy az „a' gántoskodóknak talán gúnyolásra”⁸⁸ adna alkalmat. Ha figyelembe vesszük Kisnek a versek kiadása kapcsán megfogalmazott vágyát, mely szerint az lenne igazán szerencsés, ha az olvasók semmit nem tudnának arról, hogy a kötet szerzője superintendens, akkor talán azt is feltételezhetjük, hogy az átlagos személynév Kis számára egyfajta menedékül szolgált. Ám amint láttuk, ha a Kis-versek címlapja nem is, de az előszó és arckép leleplezte a superintendens és a költő azonosságát. Kis költői névhasználata ezzel párhuzamosan és ezt követően meglehetősen változatos: az *Erdélyi Múzeumban* 1814-ben Kis János Superintendensként,⁸⁹ később Kis Jánosként,⁹⁰ az *Aurorában*⁹¹ és *Hébében* Superint. Kis Jánosként,⁹² a *Koszoróban* ismét Kis János néven publikál.⁹³ A heterogén névhasználat egyik okát bizonyosan a kortárs folyóiratoknak és egyéb gyűjteményes kiadványoknak a szerzői névhasználatra vonatkozó eltérő konvenciójában kereshetjük, ugyanakkor a névhasználat rétegzett vizsgálathoz a versek műfaját és tartalmi elemeit is érdemes lenne figyelembe venni.

Íróként, fordítóként megint csak nem találkozhatunk egységes névhasználat: Horatius leveleinek fordítást superintendensként és a Magyar Tudós Társaság rendes tagjaként,⁹⁴ Hugh Blair retorikai és esztétikai leckéinek fordítását a hittudomány doktoraként, soproni első prédikátorként, superintendensként, táblabíróként

⁸⁷ „Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1812. május 15.”, in KAZINCZY, *Levelezése*, 2229. lev., 9:462–463, 463.

⁸⁸ „Kis János Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1812. május 30.”, in *uo.*, 2238. lev., 9:482–484, 483.

⁸⁹ Kis János, „A' Dicsőség: A Magyar nemességhez”, *Erdélyi Múzeum* 1, 1. füzet (1814): 10–16.

⁹⁰ Kis János, „Soprony tájékához”, *Erdélyi Múzeum* 3, 5. füzet (1816): 143–144.

⁹¹ Kis János, „Aurorához”, in *Aurora: Hazai almanach*, kiad. KISFALUDY Károly, 342–343 (Pest: Trattner János Tamás, 1822).

⁹² Kis János, „Atyai bucsuzás”, in *Hébe zsebkönyv*, kiad. IGAZ Sámuel, 38–41 (Pest: Müller József, 1823).

⁹³ Kis János, „A' mulandóság; Daphne Dámonhoz; A' pázsithoz”, *Koszorú: Szép-Literatúrai Ajándék a' Tudományos Gyűjteményhez* (1828): 95–96.

⁹⁴ HORATIUS' *Levelei*, fordítá Kis János, superintendens, A' M. T. Társaság' r. tagja, az eredeti textussal DÖRING szerint, 's WIELAND magyarázó jegyzeteivel KAZINCZY Ferenc, M. T. Társasági r. tag által (Pest: a' Magyar Tudós Társaság' költségével, 1833).

és a Magyar Tudós Társaság rendes tagjaként jegyzi,⁹⁵ a *Soproni estvéket* szintén a Magyar Tudós Társaság tagjaként adja ki.⁹⁶ A példákban jól látható, hogy az akadémiai tagság felzárkózik a superintendensi cím mellé, néhol le is váltja azt. Az írói névhasználat értelmezése során azonban nem feledkezhetünk meg a könyvkiadás folyamatának egyéb szereplőiről, a kiadó esetleges beavatkozásáról, a reklám funkciójáról, valamint a támogatók szerepéről (például akadémiai kiadványok esetében). Mindezeket figyelembe véve Kis János költői, írói névhasználatának vizsgálata önálló tanulmány tárgya lehetne. A személyes szerepdefiníció szempontjából azonban kiemelt helye lehet az önéletírásnak, amelynek mindkét, Kis János életében publikált kötetének címléírásában megjelenik a püspökszerep. Ez, illetve a folyamatosan egymásba fonódó, egymást átfedő narratív szálak arra utalnak, hogy Kis élete végén az eltérő olvasótábor ellenére is egységben kívánta láttatni az írói/ költői és egyházi karriert. Lehet, hogy Kis Jánosból sok van, de Kis János superintendensből csak egyet ismerünk a magyar irodalom történetében.

⁹⁵ BLAIR Hugo, *Rhetorikai és esztetikai leczkéi*, nemelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angolból Kis János hittudományi doctor, dunántúli evag. superintendens, soproni első predikátor, több ns. vármegye' táblabírája, 's a' Magyar Tud. Társaság' rendes tagja által (Buda: M. Kir. Egyetem, 1838).

⁹⁶ *Soproni estvék: Literatúrai vegyes gyűjtemény*, kiadja Kis János, magyar tudós társasági rendes tag (Sopron: Özvegy Kulcsár Katalin, 1839–1844).